

Läsmiljöer inom småbarnspedagogiken

Anu Lamminen & Elina Mäkinen

Från ingången till daghemmet går man in på en stig som ritats på golvet. Golvmarkeringarna tar en mot den sal där man hör skogens ljud. I salen väntar en äventyrsbana och i mitten av banan guppar flaskpost på en blå filt. Flaskposten leder till ett bokäventyr, under vilket bokens miljö och händelser öppnar sig för att upplevas och som skapar helt nya texter som barnen berättar. Senare utvidgas bokäventyret till skogen, där man letar efter hösttecken, då hösten närmar sig.

I syften på lärande enligt grunderna för planen för småbarnspedagogik betonas övergripande lärande, lärande genom lek, rörelse, självuttryck och konstnärlig aktivitet samt barnets aktiva aktörskap (OPH 2018, s. 21–22).

När det gäller litteraturfostran uppnås denna syn på lärande dock inte på alla daghem, vilket framgår i rapporten Varhaiskasvatuksen laatu arjessa (Repo m.fl., 2019).

Litteraturfostran inom småbarnspedagogiken av hög kvalitet verkar ibland bli utfyllnadsverksamhet mellan andra typer av verksamhet som anses vara viktigare (Aerila & Kauppinen, 2021, s. 20). Det är dock centralt när man talar om att främja språkutvecklingen och språkligt rik småbarnspedagogik. Om barnen i gruppen har svårigheter med språkutvecklingen bör man fästa särskild uppmärksamhet vid planeringen av litteraturfostran med

En lästund kan uppstå med mycket lite rekvisita. I sagoväskan på bilden finns en bok, lampor, sagosiden och en korg för lite rekvisita.

Bild: Anu Lamminen

tanke på förståelsen och att främja motivationen. Genom pedagogiskt utvald litteratur och tillhörande aktivitet kan man inom småbarnspedagogiken behandla alla områden och mål för lärandet. Att använda litteratur och berättelser inspirerar och hjälper en att koncentrera sig på det man övar på.

Sagorummet på daghemmet Pikkurepu i Björneborg. I fickorna på väggbonaden kan man gömma bildkort, meddelanden, ramsor eller annan rekvisita till en bok som ska läsas.

När gruppens verksamhet systematiskt byggs upp utifrån litteratur och berättelser finns det naturliga och inspirerande element som stödjer språkutvecklingen, språkmedvetenheten och/eller lärandet av språket. I avsnittet Språkens rika värld i grunderna för planen för småbarnspedagogik (Utbildningsstyrelsen, 2018) definieras följande centrala delområden i de språkliga färdigheterna och färdigheterna:

1. Interaktionsfärdigheter: att höra barnet, svara på barnets initiativ, identifiera icke-verbal kommunikation (sensitivitet), främja interaktionen mellan barnen.
2. Språkförståelse: språklig modeller, beskriva aktivitet, diskussion, beskrivande och exakt språkbruk, använda bilder, föremål och stödtecken.
3. Förmåga att producera tal: övervakning och handledning av barnens färdigheter, uppmuntran att tala med andra barn och vuxna (i talet övar man på att förstå talat språk), granska toner och nyanser (t.ex. genom drama), öva på munnens motorik exempelvis som en del av berättelsen.
4. Förmåga att använda språket: användning av situationsbundet språk, öva på berättande, öva på att vänta på sin tur vid tal, uppmuntra barnet att ha inlevelse, förstärka bra vanor, bekanta sig med humor och olika textgenrer (t.ex. berättelsebaserad lek och de möjligheter det ger, barnens egna intervjuer två och två).
5. Språkligt minne och ordförråd: en rik sånglekkultur med ramsor och visor, lek med språket, benämning och beskrivande ordbruk, utnyttjande av leksituationer ur språkinläringens synvinkel, sagor och berättelser, mångsidiga texter inom olika genrer.

6. Språkmedvetenhet: man väcker intresse för talat och skrivet språk (genom läsglädje väcker man intresse för läsning och skrivande), observerar och undersöker språket i närmiljön, uppmuntrar barnen att läsa och skriva lekfullt (rytm, rim, diktlear, bokstav-ljud-stavelse, för- och slutljud på ett lekfullt sätt).

Barnens språkliga färdigheter och språkliga utveckling understöds av en mångsidig interaktiv miljö och språkmiljö där de får uppmuntrande återkoppling på sina färdigheter inom språkbruk och interaktion. Inom småbarnspedagogiken bör man stärka barnens språkbruk och nyfikenhet samt uppmuntra till samtal med vuxna och andra barn. Även en grupp som använder litteratur bör ha med diskussioner och uppmuntra berättande genom lek. (Ahonen, 2018; OPH, 2018.)

Exempel på lärandemiljö baserad på litteratur: Välkommen till Villa Villekulla!

I den integrerade specialgruppen på daghemmet Paavola i Lahtis har man under läsåret (2020–2021) arbetat i Pippi Långstrumps Villa Villekulla-värld. Med hjälp av berättande genom lek, inriktad på barnens intressen, hade vuxna tillsammans med barnen byggt en Villa Villekulla-lekvärld i ett grupprum.

Områden för lärande och mångsidig kompetens i grunderna för planen för småbarnspedagogik (Utbildningsstyrelsen, 2018) blir till verklighet på ett naturligt sätt i vardagen genom att prova, undersöka, röra på sig och leka tillsammans. Villa Villekulla byggs enligt barnens önskemål och projektet dokumenteras tillsammans med barnen i form av en fotovägg där man synligt skriver upp innehållet och målen i planen för småbarnspedagogik. Målet är att öka barnens inkludering, berika leken, ge den gemensamma berättelsen liv som en del av gruppens verksamhet samt att stärka förmågan till lek och de socio-emotionella färdigheterna (att turas om, dela med sig och lyssna på andra).

Bilder från Villa Villekulla-projektet:
Virpi Virta, daghemmet Paavola

De många uttrycksformerna stärks genom att göra saker tillsammans: Pippis häst skapas tillsammans i gruppen och Pippis strumpor vajar på en lina för att torka. I Villa Villekulla har man även med köp-och-säljlekar. Målet var att samarbeta, öva på förmågan att turas om, bekanta sig med pengar, berika fantasin och öka kunskaperna om tallinjen.

Många uttrycksformer har varit starkt närvarande i Villa Villekulla. Barnen har aktivt planerat aktiviteterna under veckovisa möten, vilket har stärkt barnens engagemang i aktiviteterna. Språkens rika värld är starkt närvarande i form av en ramberättelse, men också i delprojekt inom Villa Villekulla-leken, exempelvis genom att göra en egen tidning och bygga upp en affär. Arbetet kräver att de anställda inom småbarnspedagogiken engagerar sig starkt och också tar ansvar för att verksamheten både motiverar barnen och samtidigt är målinriktad och följer grunderna för planen för småbarnspedagogik.

Daghemmets bokreserv och inbjudande läsmiljöer

En lärmiljö som uppmuntrar till läsning lockar till böckerna. Den innehåller böcker och annat läsmaterial, aktiviteter i anslutning till böcker och läsning, bok- och läsmaterial samt element som inspirerar till familjeläsning. (Aerila & Kauppinen, 2021, s. 260.)

Aerila och Kauppinen (2021, s. 263) hänvisar till en undersökning (Morrow, 2016), enligt vilken 5–8 böcker/barn bör finnas tillgängliga i bokutbudet för varje barngrupp. Urvalet av böcker ska innehålla en varierande uppsättning av olika genrer och texttyper. Böckerna bör uppdateras regelbundet och man bör erbjuda barnen cirka 25 nya böcker var fjortonde dag. Personalen inom småbarnspedagogiken bör kritiskt granska utbudet av böcker: När den erbjudna litteraturen barnens upplevelsevärld? Finns det tillräckligt med litteratur och visar man böckerna på ett lockande sätt?

Böckerna bör vara tillgängliga för barnen och ställas fram på ett intressant sätt (Aerila & Kauppinen, 2021, s. 263). En intressant och inbjudande bokhylla innehåller även andra element än enbart böcker. I hyllan kan man samla saker som har med respektive boksortiment att göra, man kan ändra utseende på hyllan enligt årstid och böckerna kan resa till olika platser i grupprummet.

Man bör ta in böcker i grupprummet på ett synligt och överraskande sätt: en bok som presenteras av en vuxen blir inte nödvändigtvis lika intressant som en bok som barnen själva hittar mitt i lekutrymmena, till exempel gömd inuti ett presentpaket. Mystisk och inspirerande uppställning bjuder in till att undersöka och läsa. I placeringen av böckerna bör man utnyttja lekutrymmen och hela grupprummet. Barn som inte brukar stanna till vid en traditionell bokhylla eller bokkorg blir ofta intresserade av böcker som hittas på överraskande ställen. I lekutrymmet hemma kan man välja en egen plats för kokböcker, bredvid billegarna kan man lägga fram till exempel Anne Vaskos verk *Lentopusu* (Etana Editions, 2019) eller Carl Johansons ordbok *Auto* (Etana Editions, 2018) synligt. När böcker placeras utanför bokhyllan är det naturligt att fundera på placeringen även med tanke på barnens personliga planer för småbarnspedagogik och egna intressen:

Var i grupprummet skulle boken locka respektive barn? Vilken typ av verk skulle intressera barnet och vilket verk skulle främja barnets språkutveckling?

Det är också bra att titta på lästunderna ur barnets synvinkel: är det viktigt för barnet eller för den vuxna som vägleder barnet att varva ner och sitta ner? (Aerila & Kauppinen, 2021, s. 181.) Läskojor, tyg, olika tält av lakan, mattor och kuddar är bra inslag för läsupplevelser i vardagen.

Lässtundens uppbyggnad och struktur med tanke på stöd

I modellen för litteraturfostran kan man urskilja tre faser som följer på varandra (Aerila & Kauppinen, 2021, s. 57–58):

1. Inledning
2. Att synliggöra den egna tolkningen
3. Tolkning och utvärdering

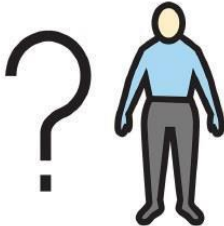
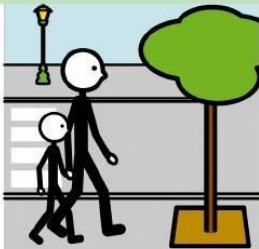
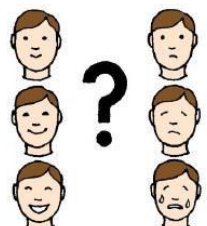
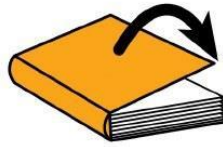
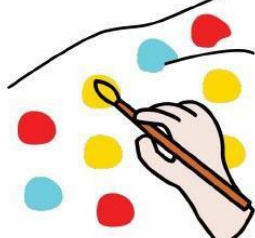
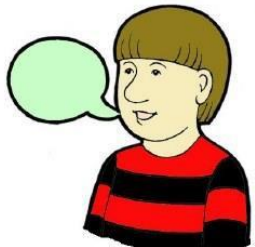
Den prognostiserade, målinriktade och strukturerade metoden för litteraturfostran bidrar till att barn söker sig till läsögonblicket och hjälper dem att lyckas. Struktur är inte ett hinder för kreativitet eller uttryck. All litteraturfostran ska erbjudas barnen på ett sätt som intresserar dem. Kärnan i en lyckad lästund är upplevelser, att den vuxna själv kastar sig in och lever sig in i saker och ting, samt multisensoriska upplevelser.

Strukturen för en målinriktad lästund innehåller elementen i den undervisnings-metod som bygger på interaktion (Teaching Through Interaction, TTI, Hamre m.fl., 2013). Metoden betonar kvaliteten på interaktionen mellan läraren och barnen för att möjliggöra lärande:

1. Känsломässigt stöd som läraren erbjuder (närheten i interaktionen mellan lärare och barn, en varm atmosfär och att man i hög grad tar hänsyn till individuella behov).
2. Organisering av verksamheten (struktur, effektivitet, mångsidighet och målinriktning).
3. Stöd som styr lärandet (språkliga modeller, utvidgning av begrepp, förmåga att förstå, problemlösning, fördelning av återkoppling samt undervisningens dialogiskhet).

(Siiskonen m.fl., 2020, 80–81.)

Lässtunden eller berättelsestunden kan inledas i olika steg till exempel på samma sätt som en bildtavla som skapats med hjälp av bildverktyget Papunet nedan.

KUKA?	MISSÄ?	MILLOIN?	MITEN TARINA ALKAA?
			
MITÄ SITTEN TAPAHTUU?	MILTÄ TUNTUU?	MITEN TARINA LOPPUU?	MAALATAAN TARINA
			
KERRO VIELÄ OMIN SANOIN	IHAILLAAN TUOTOKSIA	KUUNNELLAAN TARINAT	TEHDÄÄN ÄÄNET TARINAAN
			

kuvatyoikalu.papunet.net

Delmoment i en lyckad lässtund

- Att bygga upp en struktur för en lyckad lässtund innebär att fundera på vad, hur, hur länge. Man övar på att koncentrera sig och lyssna tillsammans med barnen genom att öka lästiden i små steg.
- Läsning stärker också de socioemotionella färdigheterna: samarbete, självregleringsförmåga, hänsyn till andra, förmåga att lyssna och förhandla, koncentration, självkänsla och att upprätthålla uppmärksamhet.
- Lässtunden innefattar utöver en stressatmosfär även sagolika överraskningar och många sinnen.
- Stöd eller stödtecken med bilder hjälper barnet att vara med på lästunderna. På så sätt kan barnet vara delaktigt och uppleva framgång. Det är bra att illustrera lässtundens struktur för barnet som ett stöd för både talförståelse och uppmärksamhet. Förutsägbarhet ökar också känslan av trygghet i gruppen.
- Man påbörjar lässtunden tillsammans, med hänsyn till varje barn (t.ex. inledande dikt eller sång). Upprepningar och gemensamma rutiner under lässtunden ökar den känslomässiga gemenskapen.
- Man övar på att varva ner inför lässtunden, börjar med tystnad, kommer till utrymmet tillsammans. Här kan man använda en sagoklocka eller en tystnadssten eller liknande som ett slags intresseväckare för barnen som leder dem mot lässtunden.

- Man bör begränsa den egna talrytmen och mängden tal. En lyckad lässtund präglas av gemenskap och diskussion (jfr dialogisk läsning).
- Gradvis genomförande och verbala modeller till stöd för uppmärksamheten och koncentrationen samt för att styra den egna aktiviteten.
- Ögonkontakt är viktigt och främjar förståelsen. Att bilda en cirkel är ett naturligt och fungerande sätt att få ögonkontakt.
- Genom att dra nytta av olika konstformer och använda lekfullhet under lässtunderna (det visuella, musik, ordkonst, drama, kroppslighet, visuellt uttryck).
- Gruppens regler och tydlighet hjälper barnet att lyckas och ansluta sig till aktiviteterna under lässtunden. Trivselreglerna för lässtunden sätter man upp tillsammans med barnen, vilket hjälper dem att engagera sig i verksamheten.
- Att uppmärksamma det som är bra, äkta och omedelbar återkoppling skapar en positiv cirkel som motiverar det lilla barnet som ska lära sig saker.
- Granskning av den fysiska lärmiljön och lärmiljön med barnets ögon. Har det utrymme som reserverats för läsning byggts upp så att det är möjligt att ha en avkopplande och oavbruten lässtund? Finns det en egen ypperlig plats för varje barn i lokalen? Är platsen som är reserverad för läsning lockande men lugn?

Författare

Lamminen, A. & Mäkinen, E. (2021). *Varhaiskasvatuksen lukuympäristöt*. LUKILOKI-projektet 2018–2022. Jyväskylän universitet.

Källor och vidare läsning:

Aerila, J.-A., & Kauppinen, M. (2021). Kirjasta kaveri. Sytykkeitä lukijaksi kasvamiseen. PS-kustannus.

Aerila, J.-A., Hernelahti, S., Hiltunen, L., & Luukkonen, L. (2020). Hyppy tarinoihin – Lukeminen on voimaa! Åbo stad.

Ahonen, L. (2018). Vasun käyttöopas. PS-kustannus.

Heikkilä-Halttunen, P. (2018). Lue lapselle. Opas lasten kirjallisuuskasvatukseen.

Otava. Morrow, L. M. (2016). Children's literacy development in early years. Pearson.

Neitola, M., Aerila, J.-A. & Kauppinen, M. (2020). Rinnalla. Taide, kerronta ja sosioemotionaalinen oppiminen varhaiskasvatuksessa. Rinnalla-projektet och Utbildningsstyrelsen 2018–2020. Rinnalla - Taide, kerronta ja sosiaalisemotionaalinen oppiminen varhaiskasvatuksessa.

Utbildningsstyrelsen. (2018). Grunderna för planen för småbarnsfostran. Helsingfors: Utbildningsstyrelsen.

Siiskonen, T., Lerkkanen, M-K. & Savolainen, H. (2020). Oppimisen tukeminen. I verket T. Ahonen, M. Aro, T. Aro, M-K. Lerkkanen & T. Siiskonen (red.) Oppimisen vaikeudet. Niilo Mäki Instituutti.

Repo, L. ym. (2019). Varhaiskasvatuksen laatu arjessa. Varhaiskasvatussuunnitelmien toteutuminen päiväkodeissa ja perhepäivähoidossa. Nationella centret för utbildningsutvärdering.

www.kipinakeskus.fi/roihusten-arjessa/

www.luelapselle.fi

www.lukemo.fi

www.lukukeskus.fi

www.valteri.fi/

www.viitotturakkaus.fi